

رَه‌آغاز دانشگاه

نگاهی تاریخی به سیر تکوین دانشگاه تهران

(از تأسیس تا انقلاب اسلامی)

سید محسن حبیبی

استاد دانشگاه تهران

با همکاری علی سبحانی

حبیبی، سید محسن، ۱۳۲۶ -

ره آغاز دانشگاه: نگاهی تاریخی به سیر تکوین دانشگاه تهران (از تأسیس تا انقلاب اسلامی) -
سید محسن حبیبی؛ با همکاری علی سبحانی - تهران: دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۹۸.
۱۳۶ ص: مصور، جدول - (تهران پژوهی؛ ۱۵)

ISBN: 978-964-379-459-0

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیفا.

عنوان: نگاهی تاریخی به سیر تکوین دانشگاه تهران (از تأسیس تا انقلاب اسلامی).

۱. دانشگاه تهران - تاریخ. الف.د. سبحانی، علی، ۱۳۶۸. ب. دفتر پژوهشهای فرهنگی. ج. عنوان.

۳۷۸/۵۵۱۲۲

LG ۴۵۴/ح ۲۱ ۱۳۹۸

۵۴۷۳۰۹۰

کتابخانه ملی ایران

ISBN: 978-964-379-459-0

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۹-۴۵۹

• ره آغاز دانشگاه: نگاهی تاریخی به سیر تکوین دانشگاه تهران

(از تأسیس تا انقلاب اسلامی)

• سید محسن حبیبی با همکاری علی سبحانی

• The Genesis of the University

A Historical Look at the Development Process of the University of Tehran
(From its Foundation to the Islamic Revolution)

• S. Mohsen Habibi

with Collaboration of Ali Sobhani

• ویراستار: میترا طاهری منفی

• طراح جلد و صفحه‌ار: فایده، رزنی

• شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه • چاپ اول: ۱۳۹۸

همه حقوق محفوظ است. هرگونه تقلید و استفاده از این اثر به هر شکل بدون اجازه کتبی
دفتر پژوهشهای فرهنگی ممنوع است.

دفتر پژوهشهای فرهنگی

مراکز اصلی پخش و فروش:

• دفتر و فروشگاه مرکزی: تهران، خیابان کریم خان زند، خیابان ایرانشهر شمالی، کوچه باقری قصرالدشتی،

شماره ۵. کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۹۱۳

شماره ۵. کد پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۹۱۳

صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۴۶۹۱

تلفن: ۸۸۲۱۳۶۴

دورنگار: ۸۸۳۰۲۴۸۵

تلفن‌های فروش: ۰۹۳۵۲۴۷۹۸۴۷، ۸۸۸۴۹۴۶۱

پست الکترونیک: lahzeh1386@gmail.com فروش الکترونیک: www.iranculturalstudies.com

• پخش مرکزی: تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، نبش خیابان شهید وحید نظری، شماره ۲۵۵.

تلفن: ۶۶۴۱۷۵۳۲، ۰۹۱۲۲۱۷۷۶۴۷ دورنگار: ۶۶۹۵۰۱۴۶

۱۱	پیش‌گفتار
۱۵	فصل یکم. پیش‌زمینه‌های شکل‌گیری دانشگاه تهران
۱۵	پیش‌زمینه شکل‌گیری آموزش مدرن در ایران
۱۹	مراکز آموزش سنتی نه مدرن در ایران
۱۹	• دارالفنون اولین مرکز آموزش نوگرا
۲۳	• از دارالمعلمین مرکزی به دارالمعلمین عالی و دانشسرای عالی
۲۴	• مدارس عالی
۲۷	زمینه‌های سیاسی - اجتماعی شکل‌گیری دانشگاه تهران
۳۳	فصل دوم. شکل‌گیری دانشگاه تهران
۳۳	انگاره‌ها و بررسی‌های اولیه تأسیس دانشگاه تهران
۳۷	تهیه لایحه تأسیس دانشگاه تهران
۳۹	تشکیل سازمان دانشگاه و تدوین اساس‌نامه
۴۲	تأسیس و راه‌اندازی دانشگاه تهران
۴۷	فصل سوم. توسعه کالبدی و سازمانی دانشگاه تهران
۴۷	ساخت و توسعه کالبدی دانشگاه تهران
۴۹	تأسیس و الحاق دانشکده‌ها

زده آغاز دانشگاه: نگاهی تاریخی به سیر تکوین دانشگاه تهران (از تأسیس تا انقلاب اسلامی)

- ۵۱ ۱. دانشکده طب (پزشکی)، دندان پزشکی و داروسازی
- ۵۵ ۲. دانشکده حقوق و علوم سیاسی
- ۵۷ ۳. دانشکده ادبیات و علوم انسانی
- ۵۹ ۴. دانشکده علوم
- ۶۰ ۵. دانشکده فنی
- ۶۲ ۶. دانشکده علوم معقول و منقول (الهیات و معارف اسلامی)
- ۶۳ ۷. دانشکده هنرهای زیبا
- ۶۸ ۸. دانشکده کشاورزی (مدرسه فلاحت)
- ۶۹ بخش های دیگر دانشگاه
- ۶۹ ۱. کوی دانشگاه
- ۷۱ ۲. مسجد دانشگاه
- ۷۲ ۳. کتابخانه مرکزی
- ۷۵ فصل چهارم. شیوه مدیریت دانشگاه تهران: شورای دانشگاه و رئیس دانشگاه
- ۷۵ ارکان مدیریتی در دانشگاه تهران
- ۷۶ رؤسای دانشگاه تهران
- ۷۸ استقلال دانشگاه تهران و تحولات مدیریتی آن
- ۸۱ فصل پنجم. نقش اجتماعی دانشگاه تهران در پرتو فعالیت های دانشجویی
- ۸۷ سخن پایانی
- پیوست ها
۱. متن قانون «اجازه تأسیس دانشگاه در تهران»، مصوب
- ۸۹ ۸ خردادماه ۱۳۱۳ شمسی
- ۹۷ ۲. رؤسای دانشگاه تهران از تأسیس تا انقلاب اسلامی

پیوست ۳. رؤسا و اساتید دانشکده‌های دانشگاه تهران	
در سال‌های آغازین	۹۹
پیوست ۴. روزشمار تاریخی شکل‌گیری تحصیلات عالی و	
دانشگاه تهران	۱۰۵

پیش‌سخن

پیش‌دادن جامعه ایرانی با ترکیب قومی، فرهنگی و سرزمینی بس گوناگون با پرسشی تاریخی در آغاز قرن سیزدهم هجری قمری مقارن با دهه‌های آخر قرن هجدهم میلادی صورت می‌پذیرد: چرا در زمانه‌ای که جوامع صنعتی شده اروپای غربی، سر برآورده از تکیه بر اصالت عقل و تجربه‌گرایی، چنین پیش‌تاخته‌اند، ایران با سابقه تاریخی بس طولانی، چنین پس مانده است؟

این پرسش در همه جا حضور دارد: در دستگاه وزارت (بازتعریف‌شده بعد از نزدیک به پنج قرن فترت) در دربار سلطنت تبریز، در نزد ایرانیان مهاجر به هندوستان از زمان صفویه و یا آنان که پس از شکست‌های گلستان و ترکمان‌چای در باکو و استانبول اقامت گزیده‌اند، در نزد طبقه اجتماعی نوپای تجار که در ضعف مالی دولت قاجار در هم‌پیوندی و همراهی با سرمایه‌داری—آن هم نوپا ولی گسترش‌خواه—جهانی‌شکل گرفته و در حال بالندگی است، در نزد دانش‌آموختگانی که برای آمرختن دانش و فناوری نو به اروپا اعزام شده و به کشور بازگشته‌اند و در آخر، در نزد دهه‌گانی که به طریقی سودای وطن را در سر دارند و آدمی نو و عالمی نو را طالب می‌کنند. طرفه این که، همه جریان‌های اندیشه‌ای این زمانه، و حتی زمانه‌های بعد، از محافظه‌کار تا افراطی، در برابر این پرسش تاریخی، به پاسخی کمابیش یکسان رسیده و راه برون‌رفت از این بزنگاه تاریخی را در نواخواهی، تجددطلبی و طرحی نو در انداختن می‌بینند و در این میان بر نکته‌ای بس مهم و بامعنا پای می‌فشرند: تعلیم و تربیت. کسانی که خود، به هر طریقی، آموزشی دیگرگونه

ره‌آغاز دانشگاه: نگاهی تاریخی به سیر تکوین دانشگاه تهران (از تأسیس تا انقلاب اسلامی)

را تجربه کرده‌اند، در پی دگرگونی جامعه به واسطه آموزش همگانی نو و نوپردازی شده هستند. به نظر می‌رسد که همه آنان از نقش آگاهی‌بخش و سترگ آموزش نو مطلع هستند.

با توجه به آنچه در این دوران می‌گذرد، به نظر می‌رسد که بخشی بزرگ از جامعه ایرانی، بخشی از دولت، روشنفکران و... همگی در آستانه عبور از سازمان اجتماعی - اقتصادی و سیاسی - فرهنگی شه‌پدري و نمایندگان در قدرت آن قرار گرفته‌اند. سازمانی که ریشه در عمق تاریخ این سرزمین داشته و بسیار پخته و سخت می‌نماید. آرزویی بزرگ برای گسست از آمریت و خودکامگی. سلسله مراتب خانوادگی، نظام آموزشی کهن انتخاب‌گر، رفتارها و هنجارهای وابسته به تقارن و جبریت و... در مقیاس جهانی نیز مطالباتی چنین وجود دارد. روشی نو، زیست و تولید مطرح است، در همه جا تمنای آزادی، برابری و رهایی از یوغ جاری و ساری فریاد زده می‌شود. به نظر می‌رسد که رهایی آینده از گذشته، رهایی فرزندان از پدران مطالبه‌ای جهان‌شمول شده است، تاریخ را پدید به روال خود نوشته‌اند و اکنون فرزندان بر آن شده‌اند که تاریخ ویژه خود را با راه روشنی نو بنویسند.

به نظر می‌رسد که تعلیم و تربیتی نو، پایه همه دگرگونی‌ها خواهد بود. در ایران نیز چنین است، تمنای آموزش نو مبنایی است برای دیگر خواست‌های اساسی جامعه: آزادی، برابری، همبستگی، حقوق مدنی، حکمت قانون برای آن که جامعه بتواند خود سرنوشت خویش را رقم زند، دولت نو خود را پرورش دهد و تعبیری نو از قدرت و حکومت را در سر داشته باشد. باز شدن مدارس نو و نوآور، در برابر آموزش مکتب‌خانه‌ای قدیم، ابتدا در تبریز و سپس در تهران و گسترش آن به سراسر کشور، آموزش دختران و زنان همپای آموزش پسران و مردان، تأسیس دارالفنون و پس از آن دیگر مدارس عالی، تأکید بر اعزام دانشجو به خارج از کشور و... حاکی از تلاشی سترگ برای قرار گرفتن کشور و جامعه در آستانه دگرگونی‌هاست.

آستانه‌ای برای عبور به آینده، برای عبور از شیوه‌های کهن زیست و تولید به راه و رسمی نو، برای عبور از آرمان‌شهرها و اسطوره‌های کهن به سرزمین‌های خیالی نو و اسطوره‌های جدید، آستانه‌ای برای عبور از زمان مستدیر به زمان خطی، برای تعریف زمان حال در بین زمان‌های گذشته و آینده. آستانه‌ای برای شکل‌گیری طبقات اجتماعی نو همراه با آرزوها و تمناهای جدید. آستانه‌ای برای ازتعریف نوآوری (مدرنیته) اروپایی و به تعریف آن روزگاران «تجدد» و ازمن بومی‌سازی آن.

شکی نیست که عبور از این آستانه فرایندی سخت و طولانی است. از اولین مدرسه‌ها تا تریز تا تشکیل دانشگاه تهران و سپس دانشگاه‌های دیگر راهی دشوار پیموده شد، راهی مملو از خطرات و به‌ناگزیر خطرات. راهی بی‌بازگشت به سوی آینده با هدفی روشن و بزرگ برای بازتعریف سرزمین و جوامع گوناگون آن در چهار کج تحولاتی شگرف در آن وقوع یافته و در حال وقوع است. بازتعریف سرزمین و فرهنگی کهن و به درازای تاریخ در اکنون تاریخی و آماده برای عبور به فردا. باید به جلو رفت، زندگی را دوست داشت و به خلق بی‌وقفه آن در زمانه دست زد. باید به جلو رفت، گذشته و آینده را در خود دارد، امروز فردایی است که دیروز انتشارش را داشت و دیروز فردایی است که امروز تمنایش را دارد.

و امروز این کتاب در هشتادوپنجمین سالگرد تأسیس دانشگاه تهران انتشار می‌یابد، فردایی که در خیال اندیشمندان آن روزگار برای تأسیس دانشگاه رقم خورده بود، تحقق یافته است. دانش‌آموختگان دانشگاه تهران در همه ابعاد سرنوشت کشور را رقم زده‌اند و همراه با فرازونشیب‌های فراوان سرنوشت دانشگاه را با شهر و کشور پیوند زده‌اند. دانشگاه در خیال شهر نشسته است و شهر برایش آرزوها دارد؛ شهر و کشور نیز در خیال دانشگاه جای گرفته‌اند و دانشگاه آرزوهای بسیاری برای فردای آنها تمنا دارد.